

ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ПРИЧИНИ, МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ

LATENT CRIME: CONCEPT, CAUSES, DETECTION METHODS

Рішко Б.С.,

магістр юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті проаналізовано поняття та ознаки латентної злочинності. Визначено основні її причини та методи виявлення. Обґрунтовано проблемні аспекти визначення латентної злочинності. Розглянуто напрямки та заходи щодо запобігання її вчинення.

Ключові слова: латентний, право, обов'язок, закон, злочин, покарання, держава, відповідальність.

В статье проанализированы понятия и признаки латентной преступности. Определены основные ее причины и методы обнаружения. Обоснованы проблемные аспекты определения латентной преступности. Рассмотрены направления и меры по предотвращению ее совершения.

Ключевые слова: латентный, право, обязанность, закон, преступление, наказание, государство, ответственность.

The article analyzes the concept and characters of delinquency. The main causes and methods of detection. Proved problematic aspects of the definition of delinquency. Directions and measures to prevent its occurrence.

Key words: law, duty, law, crime, punishment, state responsibility.

Постановка проблеми. Однією з відчутно значущих соціальних проблем для України є злочинність. Під латентною, або схованою злочинністю в кримінології й правоохоронній практиці розуміють сукупність реально вчинених злочинних діянь, які не стали відомі органам карного судочинства і, відповідно, не відбиваються в офіційній статистиці. Латентну злочинність часто визначають як сукупність злочинів, які залишилися невиявленими, невідомими правоохоронним органам.

Стан дослідження. Основні кримінально-правові та кримінологічні аспекти сутності, причин та методів виявлення латентної злочинності проаналізовано та досліджено в працях В. Поклад [1], В. Шакун [2], Ю. Іванова [3], П. Кривецова [4], В. Оболонцева [5], І. Христича [7] та ряду інших вчених.

Метою статті є дослідження сутності, причин та методів латентної злочинності.

Виклад основного матеріалу. Термін «латентний» походить від латинського «latens» («latentis») і визначається як «прихований», «невидимий». Слово «прихований» означає «таємний», який не виявляється явно, тобто протилежний явному, загальновідомому; «невидимий» означає незримий, недоступний зору, непомітний [1, с. 17]. Такі ознаки досить правильно характеризують сутність латентної злочинності, але наукові інтереси вимагають більш чіткого й точного її визначення. Криміналістичний і процесуальний аспекти не відображають у повному обсязі природу такої злочинності. Перший із них треба розглядати лише як передумову латентності (невиявлений, нерозкритий злочин), другий – як її формальний результат (вчинений злочин не спричинив юридичних наслідків). Ось чому їх відокремлення позбавлено вагомих підстав. До того ж, криміналістичними і про-

цесуальними обставинами більш логічно характеризувати тільки окремі злочини, а не явище злочинності в цілому чи її латентну частину. Останні є суто кримінологічними категоріями й визначатися повинні з позиції кримінологічної науки. Утім, зараз немає єдиної точки зору із цього приводу. Слід також зауважити, що поняття «латентна злочинність», «латентизація» і «латентність» взаємопов'язані. «Латентизація», як видається, позначає процес дії різних криміногенних чинників, що перешкоджають правоохоронцям своєчасно отримати інформацію про вчинені злочинні посягання, зумовлюючи існування в суспільстві латентної злочинності. Деякі науковці, вважаючи найбільш суттєвою ознакою явища латентної злочинності «невідомість» про вчинені злочини, пропонують розуміти його як сукупність злочинних діянь, що залишилися невідомими правоохоронним органам [2, с. 183]. Однак згідно з усталеним тлумаченням «невідомий» – це такий, що не став відомим, про який не знають, не мають відомостей. З урахуванням абстрактності вказаного цілком очевидно, що, використовуючи тільки ознаку «невідомості», не можна сформулювати точне визначення категорії «латентна злочинність». Окрім цього, назване тлумачення фактично не охоплює злочинів, які вчинені окремими правоохоронцями і відомі тільки їм. Такі факти, безумовно, є неприпустимими, і тому заходи щодо них теж повинні розроблятися в межах інституту латентності. Таким чином, визначення поняття латентної злочинності повинно включати й іншу суттєву ознаку – неврахованість учиненого злочину в статистичній звітності.

Питання про причини, що перешкоджають правоохоронним органам своєчасно виявляти вчинені злочини, тим самим зумовлюючи латентизацію злочинності, завжди викликало значний теоретич-

ний і практичний інтерес кримінологів-науковців. Причини, що зумовлюють латентну злочинність, є обставинами, що безпосередньо пов'язані з діями злочинців. Невтручання правоохоронців у процес посягання для злочинців є обов'язковою умовою досягнення злочинного результату й уникнення покарання [3, с. 50]. З огляду на це в разі умисного посягання в їх свідомості формується бажана мета – скритно здійснити злочинні дії, для чого обмірковуються ситуації, способи подолання можливих перешкод. Водночас злочинець ураховує, що виразність протиправних дій і, відповідно, необхідність забезпечення їх латентизації для різних стадій злочинної діяльності не є однаковими. Слід зазначити, що підготовка до злочину вже становить собою кримінально карану діяльність. Однак охоронюваний кримінальним законом об'єкт ще не ставиться безпосередньо в небезпеку заподіяння йому шкоди, що перешкоджає правоохоронцям своєчасно розпізнати і припинити злочинну активність. Зазначене робить приховування вчиненого менш необхідним. Майже не обов'язково приховувати діяльність, що зовні має видимість правомірної. Але зрозуміло, що злочинцеві потрібно приховувати підготовчу діяльність, яка становить велику громадську небезпеку або утворює самостійний склад злочину [4, с. 65].

Важливий теоретичний і практичний інтерес становлять питання наукових засад класифікації латентної злочинності. На думку В.Ф. Оболонцева, цей логічний прийом стосовно латентних злочинів дає можливість уявити в системному вигляді найбільш характерні особливості явища латентної злочинності, визначити ефективні шляхи виявлення прихованих злочинних посягань, диференційовано використовувати форми і методи здійснення загальних та індивідуальних профілактичних заходів щодо зниження латентної злочинності [5, с. 8]. Класифікації будуються за різними підставами (критеріями). При цьому можливе застосування декількох класифікаційних підстав. Класифікація латентної злочинності проводиться здебільшого за двома критеріями: за рівнем латентності окремих злочинів; за механізмом їх утворення, тобто залежно від обставин, внаслідок яких злочини залишилися латентними. За першою підставою (критерієм) В.І. Попов виділяє злочини з високим, середнім і низьким рівнем латентності [6, с. 46]. І. Христинич пропонує більш дрібну класифікацію. Зокрема, він поділяє латентну злочинність на п'ять груп: дуже висока, висока, середня, низька і дуже низька латентність [7, с. 118]. До першої групи автор відносить максимально латентні злочини. Потерпілі від них, як правило, не знають про вчинення злочинного посягання. Такими потерпілими найчастіше виступають державні і громадські організації. У другу групу злочинів автор включає діяння, інформацію про які мають тільки злочинці та потерпілі, а також діяння, за якими активність потерпілих із різних причин є дуже низькою. Зазначені особи не повідомляють у правоохоронні органи про злочини. Третю групу складають діяння, інформацію про які, крім потерпілого і злочинця, іноді мають

інші особи (родичі, знайомі, товариші). Однак через сором, страх помсти та з інші мотиви громадяни не повідомляють про них у правоохоронні органи. Четверту групу утворюють злочини, вчинення яких є більш очевидним, ніж у попередній групі. Потерпілі від таких злочинів нерідко подають заяви в правоохоронні органи, звертаються за допомогою в медичні установи. Однак необхідного захисту і реагування за такими повідомленнями не настає. У п'яту групу злочинів із реєстрацією, близькою до 100%, В.Ф. Оболонцев відносить діяння, інформація про які практично не приховується. Кримінально-правова статистика реєструє їх найбільш повно [8, с. 7]. Тому остання група злочинів має найменший ступінь латентності і найбільш повно враховується в статистичному обліку.

Для виявлення латентної злочинності використовують загальні та спеціальні методи. До загальних методів належать: виявлення громадської думки про стан латентної злочинності; експертна оцінка під час опитуванні спеціалістів; вивчення документів правоохоронних органів, фінансово-ревізійного контролю, медичних закладів та ін. Спеціальні методи – це, зокрема: аналіз динамічних рядів злочинів; дослідження періоду від їх вчинення до розкриття та прийняття санкцій; екстраполяція; системно-структурний аналіз тощо. Чітке виявлення об'єктивних і суб'єктивних обставин кожного злочину сприяє здійсненню необхідних заходів щодо ослаблення таких явищ у майбутньому. В. Шакун вважає, що латентну злочинність необхідно виявляти, щоб: володіти інформацією про реальний стан злочинності на території обслуговування; визначати справжню структуру злочинності; мати чітке уявлення про тенденції в динаміці злочинності; визначати розмір збитків, заподіяних державі та громадянам; виявляти обставини, що породжують злочинність і визначати шляхи їх усунення; прогнозувати та планувати боротьбу зі злочинністю [2, с. 183]. Традиційно боротьба зі злочинністю будується без взяття до уваги латентної злочинності, а щоб досягти певних успіхів, необхідно зважати на її стан.

Ефективна протидія злочинності потребує пізнання реальних масштабів злочинності в області, місті, районі, окремих населених пунктах, кримінологічної характеристики окремих її видів та осіб, що вчинили злочини, розробки відповідних програм протидії злочинності з поєднанням зусиль усіх суб'єктів такої протидії. Покладатись на офіційні статистичні дані про стан злочинності не можна, оскільки вона не відображає реальної картини. Офіційна статистика відображає не стільки стан злочинності, скільки стан її реєстрації в країні. Латентна злочинність істотно спотворює статистичні дані про кримінологічну ситуацію, реальний стан, структуру, характер, динаміку злочинності, про розмір і характер завданої шкоди; зменшує ступінь достовірності прогнозів; перешкоджає реалізації принципу невідворотності відповідальності; підриває авторитет правоохоронних органів; перешкоджає ефективній протидії зростанню злочинності; знижує антикримі-

нальну активність громадян; негативно впливає на економічне життя країни.

Латентна злочинність значно підриває найрезультативніший механізм протидії злочинності – принцип неминучості покарання. Надзвичайно велика кількість осіб, які вчинили правопорушення і не понесли встановленої законом відповідальності, набуває в Україні загрозливого характеру і може перерости в масові заворушення. Таке становище можливе за умови, коли не вживатимуться невідкладні заходи щодо подолання різниці між кількістю зареєстрованих заяв і повідомлень про злочини та притягненням винних до відповідальності, серед яких майже третина, що вчинили їх повторно. Всебічне дослідження латентної злочинності в Україні взагалі і в регіонах зокрема видається вкрай важливим аспектом. Проте, як вказує В.І. Поклад, вивчення цього феномену, який являє собою ключову системоутворюючу проблему, розв'язання якої може вивести кримінологічні дослідження на новий рівень, є досить складним [1, с. 28]. Для України ця проблема набуває особливої гостроти в умовах набуття чинності кардинально оновленого кримінального процесуального законодавства, що потягло за собою нову систему обліку злочинів. Відсутність надійних методик, які дозволяють отримати достовірні дані щодо фактичної

злочинності в суспільстві, призводить до того, що серед пересічних громадян та спеціалістів-практиків інформація стосовно кримінальної латентності часто сприймається лише як цікава гіпотеза, красива видумка дослідників, що базується на вельми приблизних прикидках.

Висновки. Успішне теоретичне і практичне вирішення таких важливих кримінологічних проблем, як виявлення причин і умов злочинності, а також ефективна протидія їй, можливо за наявності об'єктивного врахування всіх вчинених у суспільстві злочинів. Латентна злочинність є сукупністю фактично вчинених, однак невиявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку із цим не знаходять відбиття в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності. Несвоєчасний облік злочинів призводить до негативних наслідків тому, що втрачаються сліди злочину; особи, які вчинили злочини, мають можливість вчинити нові правопорушення, а шкода, завдана потерпілим, не відшкодовується. Наявність латентної злочинності створює в певному мікросередовищі психологічну обстановку безкарності суспільно-небезпечних діянь, що, у свою чергу, заохочує осіб, що скоїли злочини, продовжувати і поширювати свою злочинну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поклад В.І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності / В.І. Поклад. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 329 с.
2. Шакун В. Межі впливу на злочинність / В. Шакун // Щорічник українського права. – 2010. – № 2. – С. 183–190.
3. Іванов Ю.Ф. Кримінологія / Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа. – К. : Вид. Паливода А. В., 2006. – 264 с.
4. Кривенцов П.А. Латентная преступность в России: криминологическое исследование : дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / П.А. Кривенцов ; Московский государственный юридический университет имени О.Е. Кутафина (МГЮА). – М., 2014. – 184 с.
5. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В.Ф. Оболенцев. – Харків : Видавець СГД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. – 128 с.
6. Попов В.І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності : навч. посібник / В.І. Попов ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 48 с.
7. Христин І.О. Проблеми встановлення обсягів латентної віктимності в Україні / І.О. Христин // Питання боротьби із злочинністю. – 2013. – № 26. – С. 118–130.
8. Оболенцев В.Ф. Актуальні проблеми латентної злочинності : автореф. дис.. к. ю. н. / В.Ф. Оболенцев. – Харків, 2001. – 19 с.